

NATUROPLEVELSER OG NATURFORMIDLING PÅ VANDET

i kajak, kano og robåd

naturen i din idræt
din idræt i naturen

NATUROPLEVELSER OG NATURFORMIDLING PÅ VANDET

Forfattere:

Lars Borch

Christian Engkilde

Allan Gudio Nielsen

Anne Marie V. Kamilles

DIF maj 2015.

dansk kano & kajak forbund

STØTTET MED TIPS- OG LOTTOMIDLER TIL FRILUFTSLIVET

INDHOLD:

Naturoplevelser og naturformidling på vandet	s. 1
Opbygning af hæftet	s. 2
Organisering af en formidlingstur	s. 3
Drejebog for formidlingstur på vandet	s. 5
Naturformidling – tips og tricks	s. 7
Når man møder fugle og havpattedyr	s. 10
Naturen, hvad er der at formidle?	s. 14
Eksempel på formidlingstema: Danmarks kyster	s. 20
Adgangsregler i naturen	s. 23
God tur!	s. 24
Litteratur, Links og APPs	s. 25

NATUROPLEVELSER OG NATURFORMIDLING PÅ VANDET

Fra et mindre fartøj som en kano, kajak eller robåd kan man komme rigtig tæt på naturen og få nogle helt unikke naturoplevelser. Man kan bevæge sig næsten lydløst i vandet og være upåagtet af fugle- og dyreliv. Man oplever kystlandskabet 'udefra' og i en større skala end man kan gående til fods langs kysten, og man kan komme til ellers svært tilgængelig steder.

Mange har oplevet at få lyst til at vide mere om den natur de oplever – om landskaber, naturtyper, dyre- og fuglearter. Og ideen til dette hæfte er netop opstået på en forespørgsel fra en række kajakroere, som på tur med andre fra klubben oplevede, at der var en nysgerrighed omkring naturen. Og flere savnede svar på spørgsmål som 'hvad er det for en fugl, og hvad dykker den efter?', eller 'hvorfor ligger sælerne på land, og hvorfor må jeg ikke ro tæt på?' eller 'kan man mon spise de der planter?'. En større viden om, og opmærksomhed på naturen og dens mangfoldighed kan være nøglen til endnu større naturoplevelser på vandet. En større naturforståelse kan også skærpe opmærksomheden omkring naturvenlig adfærd.

Danmarks Idrætsforbund, DIF, vil derfor med dette hæfte invitere dig til at tage rollen som naturformidler i din klub. Du får her et overblik over hvilke naturfænomener og arter, man kan finde på tur i forskellige farvande. Samtidig gives en række værktøjer til at organisere en formidlingstur og til at lave god formidling fra kano, kajak eller robåd.

Indholdet er leveret af USGs Christian Engkilde og Lars Borch, Ungdomsringen og Efterskolerne - begge naturvejledere med lang erfaring i at formidle fra vandet, samt DIFs naturvejleder Anne Marie V. Kamilles. Samtidig har Allan Guido Nielsen, Naturvejleder i Fugleværnsfonden bidraget med input vedrørende natur- og dyrevenlig adfærd på vandet.

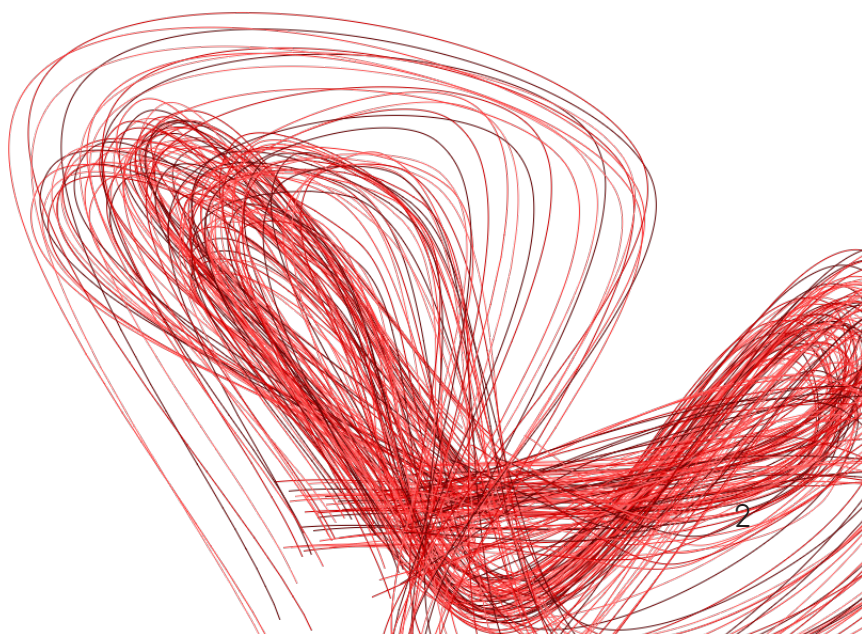
Anne Marie V. Kamilles, Naturvejleder i DIF

OPBYGNING AF HÆFTET

Har du været med på et af de kurser, DIF har afholdt om naturformidling på vandet, vil du kunne genkende opbygningen af hæftet fra kursets program. Indledningsvis gennemgås hvad man skal overveje, når man planlægger og organiserer en formidlingstur. Vi lægger op til, at man gennemgår og udfylder sin egen drejebog for turen, så man er sikker på at komme omkring alt det, der er værd at huske på. Dernæst gives nogle vigtige fif til formidlingen – hvilke metoder kan du bruge til at forme din formidling samt tips og tricks, som er værd at huske på, når man formidler til vands.

Når det at se og opleve dyrelivet er en vigtig del af naturoplevelsen, når man er på vandet, så er det vigtigt, at man tager hensyn til fuglene og dyrene. Derfor gives en kort redegørelse for "do's and don'ts" samt en forklaring på, hvorfor dyrene opfører sig som de gør.

Afslutningsvis gives et overblik over hvilke naturfænomener og hvilke arter man kan være så heldig at opleve, når man er på vandet, og der gives forslag til, hvad man kan vælge at formidle. Der gives ikke indgåede beskrivelser af diverse arter, men tanken er, at man på forhånd kan danne sig et overblik og vælge, hvad man vil opsøge yderligere viden omkring, så man føler sig fagligt klædt på til opgaven. Derfor er der også til sidst en litteratur- og linksliste, hvor du kan se, hvor der findes meget mere viden at hente.

ORGANISERING AF EN FORMIDLINGSTUR

Når du skal organisere en tur, f.eks. for dine klubkammerater er der flere ting, som er vigtige at tænke på. For det første skal man selvfølgelig sikre sig, at det er forsvarligt. Foruden en kort gennemgang nedenfor, er sikkerhed ikke noget der gennemgås i hæftet her. Tag kursus i sikkerhed til søs og søg information på www.soesport.dk

Sikkerhed

Ligesom man selvfølgelig skal passe på naturen, så skal man også passe på sig selv. Skemaet herunder er lavet med udgangspunkt i kajak, men kan godt overføres til andre småbåde. De faktorer, som kan udgøre en risiko, er placeret midt i skemaet, og man vil hurtigt kunne aflæse, hvor stor en risiko man udsætter sig selv for på en påtænkt tur. Sørger man for, at de fleste faktorer befinder sig i den grønne zone, gør det turen mere sikker. Skemaet kan også bruges som en slags checkliste til på hvilke områder man skal dygtiggøre sig.

Der er selvfølgelig faktorer, der er farligere end andre. Den største fare ved roning i Danmark er koldt vand. Så kort kan det siges, at det gælder om ikke at havne i vandet, og hvis det endelig sker så i kortest mulig tid.

Grøn zone <i>lav risiko</i>	Faktor	Rød zone <i>høj risiko</i>
Megen erfaring	erfaring og viden om kajak, vejr, kulde m.m.	Ingen eller lidt erfaring
Høj temperatur (over 10°, helst mere!)	vandtemperatur (årstid)	Lav temperatur (under 10°) (våddragt eller lign. bør anvendes)
Tæt på kysten (meget tæt, kan bunde)	afstand til kysten	Langt fra kysten (kan ikke bunde, svømme)
Godt vejr (ingen vind under 6 sek/m, varmt og tørt)	vejret	Hårdt vejr (koldt, blæsende over 6-8 sek/m og vådt)
Flere i gruppen	antal i gruppen	Alene
Meget god egenfærdighed	egenfærdigheder roteknisk	Ingen eller lidt egenfærdighed
Udstyret i orden	udstyr, båd, påklædning, sikkerhedsudstyr m.m.	Udstyret mangelfuldt
Stor viden	lokalkendskab, trafik, strøm, geografi m.v.	Ingen viden

Tip ift. sikkerhed

- Man bør have bugserline med, så trætte, skadede roere kan trækkes.
- Hvis ikke-myndige er med uden forældre, så bør man forlange forældreunderskrift inden turen.
- I øvrigt bør man være opmærksom på følgende sygdomme hos deltagere: epilepsi, astma, sukkersyge mv

Hos Dansk Forening for Rosport og Dansk kano- og kajakforbund gives vejledning til uddannelse som kan øge dine færdigheder, og dermed din sikkerhed på vandet. Se links sidst i hæftet.

I næste afsnit gennemgås en tjekliste af ting du skal overveje inden afgang, når du planlægger en formidlingstur på vandet.

DREJEBOG FOR FORMIDLINGSTUR PÅ VANDET

Når du planlægger en tur, kan du bruge drejebogen til at sikre dig, at du kommer omkring de ting, der skal overvejes inden afgang. Vi lægger op til, at man gennemgår og udfylder sin egen drejebog for hver tur, man påtænker at lave, for selvom mange ting efterhånden vil ligge på rygraden, så er ikke to ture ens.

1. Hvem er med på turen?

- Målgruppe: alder, er det studerende eller en pensionistgruppe, er det nogen fra din klub? Hvad er deres romæssige og fysiske forudsætninger? Sygdom / specielle hensyn blandt deltagerne?
- Størrelse af gruppe? Hvor mange kan du råbe op? Overvej hvor stor en gruppe, du vil have med. Alting tager længere tid, jo større gruppen er.
- Hvad er deres forhåndsviden om turområdets flora, fauna og kulturhistorie mon?
- Dig som turleder og formidler – rollefordeling/rolletildeling på tur, evt. makkerpar som skal følges - Betroede? kan nogen deltagere tildeles assisterende roller?

Overvej også:

Påklædning – måske går turen lidt langsommere pga. formidlingen end normalt, og derfor kan det være fornuftigt at forholde sig til deltagernes påklædning. Man hører alligevel ikke efter, når man fryser.

2. Hvornår er vi afsted, tidsrum?

- Mødetidspunkt, afsejlingstidspunkt. Det kan være en god idé at opgive et mobilnummer på turlederen i turopslaget.
- Turens længde og varighed. Tilbagekomst tidspunkt, tidspunkt for afsked.
- Hvor og hvordan lægger jeg pauserne?
- Aftal signalgivning for Stop, Samling, Ro til højre, Ro til venstre etc.
- Lav forhåndsftaler om dagens forløb, også plan B aftaler! (Hav en plan C i baghovedet også ift. sikkerhed!).

Overvej også:

Vejret – Vejret spiller en vigtig rolle. Det er vinden, der oftest er den afgørende faktor. Check DMI og/eller farvandsdirektoratets hjemmesider for vind- og vejrprognoser.

Normalt er vindhastighed op 8 m/s det maximale, man tager grupper ud i. Det skal pointeres, at de lokale forhold kan betyde, at man aflyser selv ved lavere vindhastigheder eller at man, hvis det lokale farvand er meget beskyttet, godt kan gå ud i lidt kraftigere vind.

Årstiden – Tænk på vandtemperatur, men også på, at der er forskel på hvad du kan se og opleve i naturen alt efter årstiden.

3. Hvor skal vi hen (rute)?

- Kort med skitse over rute og delstræk laves
- Vejrudsigt tjekkes, hvad er plan B ruten, hvis udsigt ændres i negativ retning.
- Er der risikomomenter på ruten, hvordan tager jeg som turleder højde for faremomenter, er sikkerheds set-up ok? (Sikkerhedsudstyr, første-hjælpsudstyr mv)
- Tænk på strøm, anden trafik, forstyrrelse af fugle mv., udsatte steder, bølger mv.

Overvej også:

Farvand – Til formidlingsture af denne art, bør farvandet være beskyttet. Det er svært at formidle i bølger! Hvis vejret er på grænsen i forhold til farvandet, så kan man, hvis det er muligt, flytte turen til fersk vand, der alt andet lige er et mere beskyttet farvand.

4. Hvad vil jeg formidle, hvor, hvordan?

- Hvad skal deltagerne opleve og få viden om på turen? Lav prioriteringsliste og hav fokus på det vigtigste!
- Hvor formidler jeg hvad: tegn ind på kortskitse hvor du stopper op og formidler! Du kan også formidle fra land f.eks. inden afgang, ved frokost-pausen, tilbage på land efter endt tur.
- Hvad skal jeg medbringe af materialer og grej for at facilitere formidlingen?
- Hvad skal deltagerne medbringe, f.eks. solbriller/hat, dykkerbriller, mad-pakke etc.
- Gør dig klart, hvordan du vil formidle, brug signalgivning og forhåndsaftaler.

Overvej også:

Fartøjerne på formidlingsture. Da man ofte ligger stille og har en anden turrytme på formidlingsture, så kan det være værd at overveje mere stabile fartøjer end man måske ror i normalt. Det er lettere at formidle til deltagere, der sidder mere stabilt. Tænk evt. også på toer-kajakker, hvis de findes i klubben eller evt. kan lånes i en grej-bank.

5. Afslutning af tur

- Hvor og hvordan runder vi turen af?
- Evt. evaluering, så kommende ture bliver endnu bedre.

NATURFORMIDLING - TIPS OG TRICKS

Formidling på vandet kræver som udgangspunkt relativt roligt vejr og ikke en alt for stor gruppe. Grundlæggende kan man bruge to metoder. Enten formidler man mens deltagerne er i bådene, eller også går man i land egnede steder og formidler derfra. Meget brugt når man er afsted i kajaker er, at man 'ligger i flåde', dvs. at alle holder fast i sidemandens kajak, så gruppen holder sig samlet. Tilsvarende kan gøres i kano og i robåd.

Er man på en å, er det oftest ikke muligt at gå i land, og det kan også blive for omstændigt, hvis man skal ind og ud af bådene for ofte. Derfor må man ruste sig med sit stemmebånd og være forberedt på at tale højt, hvis alle skal kunne høre samtidig.

Det kan være en fordel at gøre sine 'formidlingsstop' steder uden for meget strøm og så vidt muligt i læ. Det gør det lettere for gruppen at holde sig samlet, og du undgår, at din stemme blæses væk af vinden. Du kan også bruge vindretningen til at hjælpe din stemme på vej ved at have vinden i ryggen, så lyden føres mod tilhørerne. Sørg også for at placere jer således, at tilhørerne ikke bliver blændet af solen ved at kigge mod dig.

Man kan forsøge at aktivere sine deltagere, men den typiske metode i formidling er den, hvor det tager form af 'undervisning', hvor du som formidleren har rollen som eneunderviser. Som med al anden formidling skal man passe på med mængden af informationer man giver videre. Man kan let 'drukne' deltagerne i en rivende informationsstrøm.

Hvis man gerne vil formidle noget man ikke føler man ved alt om i forvejen, kan man forberede sig ved at opsøge viden diverse steder fra. Og der er det vigtigt at huske, at man oftest kun kan nå at formidle en brøkdel af den viden man har, eller opnår om et givent emne. Og ingen kan vide alt, og det er der heller ingen, der forventer. Dukker der spørgsmål op, som ingen kan svare på, er det bare om at tage spørgsmålet med hjem og evt. sammen undersøge svaret. Hvis det handler om f.eks. om at kunne huske navne på fugle, kan man fint tage et lamineret bestemmelsesark med og have liggende foran sig i båden. Sådan kan man også øve sig, og langsomt lære i hvert fald de mest almindelige fugle at kende. Sidst i hæftet er links til bestemmelsesark med billeder af bl.a. fugle og smådyr i hav og sø, samt til mobil-app's som kan afspille fuglestemmer.

Udstyr

Man kan vælge at medbringe forskelligt udstyr til at støtte op om formidlingen, f.eks. vandtætte kikkerter. De har ofte indbygget kompas, hvilket gør udpegnin af 'objekter' lettere, når man kan sætte grader på, f.eks. 'sæl, 150°!'.

Overvej at købe et vandtæt lommekamera, så der kan tages billeder på turen, selv under vandet. Husk at købe en 'flyderem', så det ikke synker, hvis man taber det. Det er også godt givet ud at investere i noget vandtæt opbevaring til f.eks. felt-opslagsbøger, mobiltelefoner, GPS'er, kamera mv, hvis man har sådant udstyr med sig. Af andet formidlingsudstyr, som der er plads til at have med i småbåde, kan nævnes en lup/forstørrelsesglas til at forstørre små dyr eller plantedele.

Snorkling kan være et spændende supplement til formidlingen, hvor man kan se livet på det lave vand. Man kan også sidde i kajakken og snorkle ved at holde i stævnen på en anden kajak og stikke hovedet med maske og snorkel ned i vandet. Fra højere både kan man se livet under vandet ved hjælp af vandkikkerter, som dog sjældent er standard udstyr i klubben.

Du kan også lave opgaver til deltagerne som skal løses undervejs, eller når man er tilbage på land. Det kan være bestemmelsesark på f.eks. forskellige fugle eller plantearter, hvor der kan krydses af for hver art man har set på turen. Eller du kan oprette en fælles logbog eller liste i klubhuset, hvor man efter endt tur skal notere hvilke dyr, planter eller andre naturfænomener man så. Formålet med at stille sådanne opgaver på forhånd er styrke opmærksomheden på naturoplevelserne undervejs. Og når man selv har registreret, hvilke arter man har set, husker man det langt bedre end ved blot at have fået dem udpeget.

Den altoverskyggende bedste metode til at give folk oplevelser og information, de husker, er ved at inddrage sanserne i formidlingen. Prøv at lugte, smage og røre ved tingene.

Man kan også kaste sig over andre aktiviteter til vands så som spejlsignalering, orientering ved hjælp af kort og evt. kompas, og træne bedømmelse af afstande.

Mobil app's

Der findes flere mobil app's, som kan være sjove at bruge til at komme tættere på naturen og til at blive klogere på den. I Slutningen af dokumentet er der links til flere af dem.

I Københavns havn er der lavet en decideret formidlingstur, hvor man får en række fortællinger på mobiltelefonen. Når man passerer 'de rigtige steder' i kanalen starter lydfortællingen, som her fortælles af en række personer fra Christian IV's København. Man får på den måde en slags kulturhistorisk guidet tur på egen hånd. Selvom den er målrettet kajakroere, kan den selvfølgelig også prøves fra andre småbåde, og faktisk også til fods langs kanalen.

Det er Christian Engkilde, naturvejleder i Universitetets Studenter Gymnastik, USG, der har lavet indholdet og i samarbejde med Dansk Orienterings-Forbunds projekt 'Find vej i Danmark' fået indtalt lydfilerne og sat app'en sammen.

Skulle man få lyst til at lave sådan en tur-app i sit eget ro område, er det også en mulighed. App'en hedder TravelTales og kan stilles til rådighed f.eks. gennem et samarbejde med en orienteringsklub.

NÅR MAN MØDER FUGLE OG HAVPATTEDYR

En af de helt store oplevelser, når man er på vandet, er at se og opleve fuglelivet samt at se sæler og marsvin. Når det at se og opleve dyrelivet er en vigtig del af naturoplevelsen, så er det vigtigt, at man tager hensyn til fuglene og dyrene. Når mennesket kommer til at forstyrre ynglende fugle og sæler, så skyldes det manglende viden om, hvordan man bør forholde sig over for dyrelivet langs vores kyster. Derfor får du her de enkle forholdsregler for hvordan man kan ro uden at forstyrre naturen.

Fugle

Tag aldrig ophold nær fugles reder og unger
Fra starten af marts til sidst i juli yngler ænder, vadefugle, måger og terner langs vores kyster, på øer, holme og strandenge. I denne periode er det vigtigt at tage særlig hensyn til fuglene og deres afkom. Måger, terner og vadefugle er meget følsomme over for ubudne gæster i yngletiden. Ved gentagne forstyrrelser kan terner ligefrem finde på at opgive at yngle, og en hel ynglesæson er spildt. Tag derfor aldrig ophold nærmere end 300 m. fra fuglekolonier og gå aldrig ind i selve kolonien. Vær opmærksom på at landgang ikke er tilladt på mange ubeboede øer og holme i yngletiden fra 1/4 til 15/7. Er man i tvivl så undgå landgang.

Hvad kan der ske?

Opholder man sig for nær på rede og unger, tør forældrene ikke komme tilbage til æggene eller bringe føde til ungerne. Kan forældrene ikke komme ned og dække dem, svækkes ungerne, og i værste fald dør de. I køligt og fugtigt vejr og i brændende varmt solskin øges denne fare. Hvis du kommer til at jage en and eller gås af reden, bør du straks dække æggene efter dig med dun eller græs. Både for at skåne for kulde eller sol, men også fordi at undgå at æggene bliver taget af måger.

Hvornår er jeg for tæt på?

Er du f.eks. tæt på en terne rede, vil de gamle fugle ofte hænge over dig og give varselsskrig. Er du midt i kolonien vil de ofte dykke ned mod dig. Når vadefugle ser mennesker nærme sig deres rede eller unger, flyver de ængsteligt skrigende omkring eller forsøger at bortlede din opmærksomhed ved at 'spille syge', f.eks. ved at lade som de har brækket en vinge. I begge tilfælde er du kommet for tæt på og bør forlade området. Ser du større fugleflokke på vandet, bør du sejle uden om.

Svaner fælder i løbet af sommeren deres svingfjer, og er ikke i stand til at flyve. De bliver derfor let stressede ved gentagne forstyrrelser eftersom de ikke har mulighed for at flytte sig ret langt ret hurtigt.

Pattedyr

Der lever to arter pattedyr ved vores kyster, nemlig marsvin og sæler.

Marsvin

Marsvinet er den eneste hval, der yngler i Danmark. Den føder sin unge omkring 1. juli. Ungen dier i op til 8 måneder.

Generelt er der ikke problemer med roning og marsvin. Marsvin fjerner sig selv, hvis de føler sig truede. Man bør selvfølgelig ikke forfølge marsvin. Som hovedregel bør man ikke ro tættere på marsvin end 100 m. Ligger man stille og marsvinene kommer tættere på, så gør det ikke noget.

Sæler

I Danmark, findes der to arter af sæler. Spættet sæl og gråsælen. Gråsælen findes kun meget få steder. Den spættede sæl er almindelig, og den yngler mange steder i landet. Hannen kan veje op til 120 kg.

Sæler i vand

Møder man sæler i vandet, så gælder det samme som for marsvin. Man ror ikke tættere på end 100 m og man lader være med at forfølge dem. Ligger man stille og de selv kommer tættere på, så er det selvfølgelig i orden.

Sæler på land

Når sæler ligger på land, så er det fordi de enten har unger, skifter pels eller hviler sig. Sælerne i Danmark har unger i juni-juli, og fra august til september skifter de pels. Derfor er de mest sårbare i disse perioder. I alle tilfælde bør sælerne ikke forstyrres, når de er på land. Derfor skal man holde en afstand til sæler på land på min. 300 m.

Sælunger

I yngletiden er det normalt at opleve sælunger, der ligger alene. Moderen tager på jagt for at få næring nok til at producere den fede mælk med op til 45 % fedt. Da sælen ingen naturlige fjender har i de danske farvande, kan man være ret sikker på, at hun altid vender tilbage. Hun ken-der sin unge på lyde og lugten. Sælungen har brug for dagligt at tage 1 kg på, i de få uger den dier, så forstyrrelser fra mennesker kan betyde, at ungen mister vigtige måltider og må bruge livsvigtig energi på at flygte. Hold derfor mindst 300 meters afstand til sælunger, så moderen tør nærme sig sin unge.

Når sælungen ikke længere får mælk, forlader moren ungen, og overgang-en til det selvstændige liv kan opleves hård for både sæl og mennesker. Sælungerne kan opleves liggende og hyle på stranden, men det er helt naturligt og handler om at de skal lære at klare sig selv, og selv skaffe føde. I den første tid efter at de er overladt til sig selv, tilbringer de små sæler meget tid på stranden og lever af krabber og smådyr, de kan fange tæt på kysten. I alle tilfælde bør sælerne ikke forstyrres, når de er på land, hvorfor man skal holde min. 300 meters afstand.

Naturstyrelsen har på deres hjemmeside en oversigt over fugle- og sælre-servater i Danmark. Se links til sidst i hæftet.

NATUREN, HVAD ER DER AT FORMIDLE?

Oftest vil man vælge et relativt afgrænset tema for sin tur, men ligeså mangfoldig naturen er, ligeså mange temaer er der.

I grove træk kan man inddele temaerne som i listen her.

- Over vandet: fugle, skyer og andre himmelfænomener, stjerner
- På overfladen: fugle, sæler og hvaler (marsvin)
- Under vandet: fisk, gopler, krabber, tang, muslinger, sten og spiselige planter
- Vandkanten: sneglehuse, muslinger, tang, ådsler, sten, flinteredskaber mv.
- Stranden: sten, fossiler, flinteredskaber, fugle, planter, insekter, affald mv.
- Kystnært: forskellige landskabselementer, kyst- og glacial-morfologi, planter, træer, fugle, pattedyr, insekter, kulturspor, svampe, spiselige dyr og planter, snapseurter mv.
- Ferske vande: planter, træer ved bred og i vandet, insekter, kulturspor, spiselige dyr og planter, snapseurter mv.

Overblik over temaer og arter

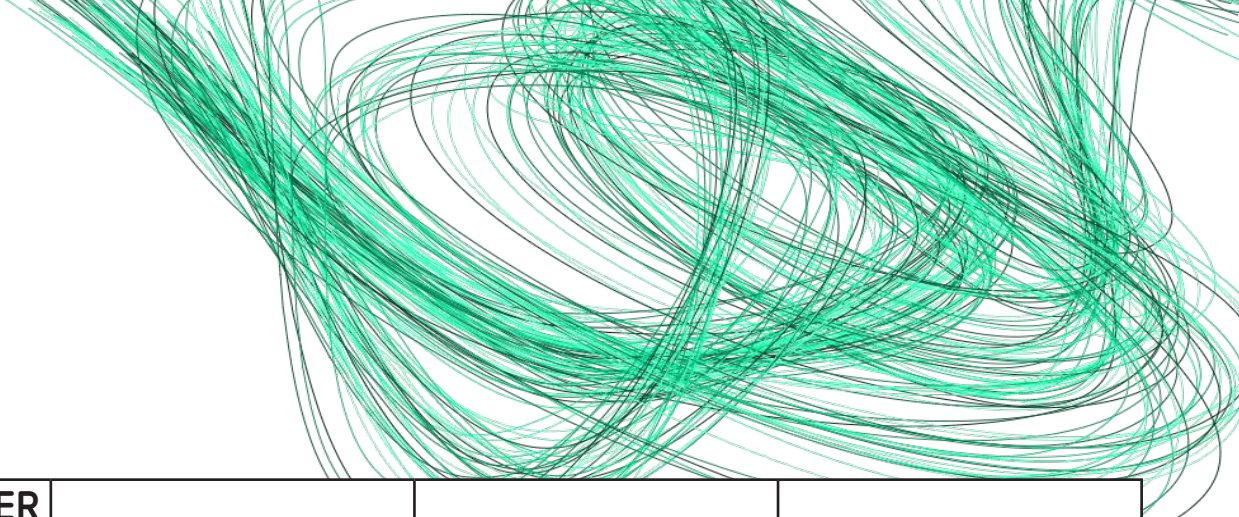
I skemaet på de følgende sider har vi forsøgt at give et mere detaljeret overblik over hvilke arter og naturfænomener der er aktuelle at koncentrere sin formidling om i forskellige naturtyper, primært langs kysten. Skemaet kan bruges i planlægningen, og give inspiration til bl.a. dyr og planter man vil kunne møde på sin tur, i en given naturtype. På denne måde kan man på forhånd danne sig et overblik og vælge, hvad man vil opsøge yderligere viden omkring, så man føler sig fagligt klædt på til turen.

Fisk er ikke nævnt i skemaet, selvom der selvfølgelig findes utallige arter. De er vanskelige at formidle uden at kunne hverken se eller røre dem, så husk at indløse fisketegn, hvis du påtænker at fiske på turen.

Skemaerne bruges således:

- Du tager udgangspunkt i det område, den naturtype, du er ved.
- Herefter er der forslag til temaer, der passer til. De første temaer, planter, tang og sten er dem, der er nemmest at gå til, nemmest at finde, og at se og røre.
- Du vælger tema efter det, der findes i dit lokalområde, og efter det, du selv har lyst til at vide mere om og lyst til at formidle.
- Du kan selv fylde flere arter og ideer ind i skemaet

TEMAER NATURTYPER	Planter	Tang	Sten
Stenstrand	Bidende stenurt Strandkål Strandmandstro Strandmalurt Invasive arter som: Rynket rose Kruset skræppe Strandmælde	Rørhinde Søsalat Blæretang Klørtang	Basalt Granit Ledeblok (porfyr, diabas) Flint og evt. flinte- redskaber Fossiler (Rav)
Stenstrand med klint	Hunderose Strand kamille Orkide (kræver kalk/ler)	Blågrøn-(skvat)alge Savtang Rødalger	Det samme + Store Vandre-blokke
Stenstrand med klinte-bakker	Havtorn Slåen Tjørn	Det samme	Det samme
Moler, bolværk		Rørhinde Søsalat Blæretang Streng-Tang	
Søer, åer	Tagrør (også ved fjorde!) Vorterod Vandmynte Vandpest Gifttyde Bittersød natskygge Dunhammer Frøbid Åkande Nøkkerose Vandpileurt		

TEMAER			
NATURTYPER	Smådyr *	Fugle	Kultur
Stenstrand	Strandkrabbe Gopler Rejer Søstjerne Østers	Strandskade Sølvmåge Stormmåge Svartbag	Høfder Fiskegarn
Stenstrand med klint	Det samme + Rur Blåmusling Brødsvamp Alm. Væggelav (gul)	Skarv Gravand Edderfugl Digesvale Sorte tejster	Fyrtårn
Stenstrand med klinte-bakker	Det samme	Skallesluger Tornirisk Tornsanger Mursejler Bysvaler	Fåre- og kreaturstier
Moler, bolværk	Havbænkebidder Strandkrabbe Strandsnegl Søpung Rur Lav	Strandskade Sølvmåge Vipstjert Svartbag Havterne	Fiskeri med mere
Søer, åer	Guldsmed Rygsvømmer Skøjteløber Edderkopper Tanglopper Muslinger Snegle Iglær Frøer	Knopsvane Fiskehejre Gråand Blishøne Isfugl Musvåge Havørn Rørhøg Sangere Rørhøne	Landbrug Mindesmærker

* i øvrigt findes sæler og marsvin på og langs de fleste naturtyper.
Se oversigt over forekomster i Danmark på nst.dk

Skemaerne bruges således:

- Du tager udgangspunkt i det område, den naturtype, du er ved.
- Herefter er der forslag til temaer, der passer til. De første temaer, planter, tang og sten er dem, der er nemmest at gå til, nemmest at finde, og at se og røre.
- Du vælger tema efter det, der findes i dit lokalområde, og efter det, du selv har lyst til at vide mere om og lyst til at formidle.
- Du kan selv fylde flere arter og ideer ind i skemaet

TEMAER NATURTYPER	Planter	Tang	Sten
Sandstrand	Gåse-potentil Salturt Strandsennep Sandkryb Strandarve Spyd-/Strandmælde	Havtang Gaffeltang Ålegræs (er en plante) Bladtang Strandmælde i tang-bremmer	
Sandstrand med hvid klit	Marehalm Hjælme Strandært Rynket rose		
Sandstrand med grå klit	Rensdyrlav Revling Hedelyng Pors Hundeviøl Klitrose Rynket rose		
Sandstrand med strandeng	Kællingetand Engelskgræs Gul snerre Slangehoved Strandasters Liden/blåklokke Strandmalurt Strandvejbred Rynket rose Lægekogleare		
Vadehav	Vadegræs Kveller (salturt)	Slik Opskyl	

TEMAER NATURTYPER	Smådyr *	Fugle	Kultur
Sandstrand	Søpung Posthorns-orm Tanglopper	Strandskade Hættemåge Krager Hvid vipstjert	Høfder Badebroer
Sandstrand med hvid klit	Edderkopper Biller Sandhveps Snudebiller Myreløve		
Sandstrand med grå klit	Humleflue Firben Ræv	Sanglærke Tårnfalk	
Sandstrand med strandeng	Strandeng-græshoppe Gul engmyre	Klyde Vibe Tårnfalk Havterne Rødben Gulspurv Grågås	
Vadehav	Sandorm Sandmus Hjertemusling Frynseorm Spættetsæl Østers	Viber Sandløber Ryler Stær	Diger Kreaturer Farvandsafmærkning

* i øvrigt findes sæler og marsvin på og langs de fleste naturtyper.
Se oversigt over forekomster i Danmark på nst.dk

Andre konkrete formidlingsideer kunne være:

- Dyrespor – fodspor, afføring, afknækkede/tabte fjer
- Ild/bål – lav bål på stranden i frokostpausen, snak om forskelligt træ og dets egenskab som brænde, brændværdi
- Kroppen – hvilke muskler bruger vi, når vi ror/padler osv.
- Invasive arter – så som rynket rose, saragasso tang, (dræber) ribbe gopler, bjørneklo, knivmusling, stillehavsøsters, mink, japansk pileurt
- Næringsbalance i vandet / vandkvalitet – tilstedeværelsen af forskellige planter og dyr som indikator for nærrigsrigt vand.
- Stenalderbopladser på lavt vand – vær opmærksom på regler om kring dem.

EKSEMPEL PÅ FORMIDLINGSTEMA: DANMARKS KYSTER

Om naturoplevelser og naturformidling langs de danske kyster

(tilpasset uddrag af artikel af Lars Borch, bragt i "Dansk friluftsliv" dec. 07).

Hvorfor er det egentlig, at man vælger at ro? Er det motionen, den friske luft, de tekniske udfordringer, surfbølgerne, solnedgangen, fuglene, kaffen på strandengen i blomsterfloret eller noget helt tredje, der trækker?

For mit eget vedkommende er det i høj grad de meget varierede landskaber langs vores 7000 km kystlinie med dens beboere af fugle, dyr og planter samt sporene efter tidligere tiders aktiviteter. Hver tur, hvert sted og hver årstid har sine egne særpræg. Jeg bliver aldrig træt af de mangeartede oplevelsesmuligheder, som min kajak giver mig. Med havkajakken kan vi jo netop komme til mange steder, der ellers kan være svært tilgængelige.

Hvis man selv vil gå i gang med at udforske kystformer og livet langs kysterne enten af egen interesse eller for at formidle videre til andre, så er her et kort rids over mulighederne. Da mange planter og fugle går igen langs kysterne, så er man godt hjulpen, når man først har lært nogle at kende. Man vil se dem ofte og der igennem måske få endnu større naturoplevelser ud af turene.

Kystformer

Da Danmark ikke har klippekyster (undtaget Bornholm), så er vores kyster mange steder under konstant forandring. Det gør at kystlandskaberne er spændende, dynamiske og unge landskaber og i øvrigt autentiske landskaber, som over tid nedbrydes og opbygges af vand og vind. I en rigtig efterårsstorm bliver der flyttet tusinder af tons sand langs den jyske vestkyst. Er man kommet over mange år på kysten et sted, hvor havet giver og tager land, kan man ved selvsyn se forandringerne fra år til år. Ser man på gamle kort over Fur og sammenligner dem med nye luftfotos, så kan man se, hvordan Ferker Odde i nordøst hjørnet af Fur er vokset betydeligt. På stille dage kan man fornemme en strømlinie ud fra spidsen af odden.

Vi har alt fra brede sandstrande, stenstrande, klinter, vade, grønsvæ og tagrør, til krumodelandskaber, til barre øer (som ved karrebæksminde og Dybsø fjord) og rimmer og dobber landskaber, (hvor gamle strandvolde pga. landhævning kan danne et bredt bælte ud fra den gamle stenalderkyst f.eks. i landskabet ved Ålbæk i Nordjylland) og til klippekyster på Bornholm. Det giver en stor variation i hvad vi kan møde på kajaktturene og da en del af kysterne ligger på mindre og større øer, så bliver variationen endnu større.

Vi har kridt-, kalk- og molersklinter i visse egne af landet, som kan give fantastiske naturoplevelser.

Andre steder har vi plastisk ler, ledeblokke bragt hertil af isen for 15.000 år siden, andre sten, fossiler og andet spændende. De eneste oprindelige danske sten er flint, der er dannet i kridtet eller kalken i vores undergrund. Prøv at kigge på stenene, der er en fantastisk variation og et stort farvespil og ved man lidt om geologi, så ved man også, hvor de kommer fra og hvordan de enkelte sten er dannede. Bruger man en lup på åbner der sig endnu en fantastisk verden. Andre steder går grønsværen direkte ud i vandet, som giver kystformer, der har set sådan ud siden sidste istid.

Kulturspor

Endelig er kysterne fyldt med spor efter gamle havne, tjærepladser, ladepladser (.broer), hobbyhavne, redningsstationer, fyr, forsvarsanlæg (skanser), rester af gamle industrianlæg og meget andet. Nogle steder er sporene væk, men så findes historierne om dem endnu. Visse steder som f.eks. på Strynø med Smakke-museet, er der laver museer eller udstillinger, der beskriver de gamle kystkulturer. På Fur har man den tilsandede havn på vestkysten og i Gamborg fjord ved Middelfart er det faktisk hvalfangst, der er en del af historien og kulturen. Alt sammen tegn på hvor vigtig vandet har været for samfærdsel, samhandel, fiskeri, jagt m.v..

En stor "kystoplevelse"

Her er en kort beskrivelse af egne oplevelser fra oktober 07. I starten af oktober roede jeg en tur fra Rødvig til Højerup kirke langs den sydlige del af Stevns klint. Det var stille solrigt efterårsvejr med det specielle lidt gullige efterårslys, der sammen med røde bær, gult løv og den hvidlige kalk gav en smuk farvekulisse for turen. Jeg havde glædet mig meget til turen, som alligevel endte med at overgå mine ret store forventninger. Det første jeg så, da jeg nåede hen til klinten var en død ræv, der så ud til at være faldet ud over kanten. Da jeg rundede den første pynt og roede langs stranden, der består af sort flint, fik jeg det første kig langs klinten. Ikke for langt, da der hele tiden var små pynte, der gjorde, at jeg ikke kunne se langt. Ved næste pynt blev klinten højere og nu var der ingen forstrand. Kalken gik lige ned i vandet og jeg kunne ro ind og klappe klinten. På det stykke viste der sig at være huler ind i kalken. Enkelte så store, at jeg kunne ro kajakken ind i hulen og vende. En anden hule bakkede jeg ind i. I den sad der en del duer på hylder i kalken. Andre steder var der mange svalereder under overhængene. Svalerne var dog fløjet til varmere himmelstrøg. I en anden hule voksede der grønne alger og længst inde, hvor der var mørkest voksede der bordeauxrøde alger. På nogle steder lå der store sten eller kalkblokke i vandet, som man skulle styre imellem. Hele vejen var der vipstjerte, bl.a. bjergvipstjert, der hoppede rundt på stenene nedenfor klinten ligesom der hele tiden var edderfugle og skalleslugere på vandet eller stranden og trækkende rovfugle i luften over klinten. Under vandet var kalken mange steder blottet hvilket gav fantastiske grønne farver i vandet og endelig passerede jeg Stevns fortets to indgange, med udhuggede tunneler ind i klinten lukkede med store solide rustne jerndøre, der lignede noget, der var taget ud af en Olsen-banden film.

Lars Borch

ADGANGSREGLER I NATUREN

Reglerne for offentlighedens færdsel i naturen findes bl.a. i naturbeskyttelsesloven. Reglerne er lavet for at beskytte naturen og for at beskytte den private ejendomsret. Det er selvsagt vigtigt at overholde dette, vores fælles regelsæt. På den måde undgår man også at skabe konflikter med andre brugere af naturen.

Her er et udpluk af reglerne, der gælder for kysten. Alle regler for kysten gælder i øvrigt også om natten.

- På kysten må man med få undtagelser færdes til fods op til, hvor den sammenhængende landvegetation starter.
- Man må kortvarigt have en båd uden motor liggende på stranden.
- Man må gøre kortvarigt ophold og bade på strande.
- Man må ikke gøre ophold på private strande nærmere 50 m. fra beboelsesbygninger.
- Man må ikke slå telt eller lignende op på stranden. Man må dog godt ligge og sove i sin sovepose og under fx en tarp. Generelt er det dog bedst at bruge primitive overnatningspladser eller campingpladser.
- Man må godt plukke planter, svampe og lignende til eget brug på stranden
- Fiskeri er kun tilladt på kysten med gyldigt statsligt fiskekort.
- Tag generelt hensyn til andre naturbrugere, badende, lodsejere med flere, når du færdes langs kysten .
- Bevæger man sig ind i landet fra kysten, er det reglerne for færdsel i skove, på åbne udyrkede arealer, i det åbne land med videre, der gælder.

Selvom man generelt har lov til færdsel og ophold på strande, kan der altså være begrænsninger omkring: bål, hunde, cykling, teltning, ridning, bil/knallertkørsel, strandgrunde fra før 1916 som kan have lov til at lukke for adgang.

Husk at tjekke dit eget område for fredninger eller særlige bestemmelser. F.eks. er der ved København begrænsninger på Saltholm og ved Amagers sydende (strandeng).

Tjek: <http://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/regler-i-naturen/>

Ved en række af de større søer og åer er der lavet selvstændige brugerråd, hvor du gennem din forening har mulighed for at sidde med. I brugerrådet sidder de forskellige interessentgrupper og får lejlighed til at diskutere og komme med indlæg omkring holdninger til f.eks. naturplejeplaner, eller man kan diskutere eventuelle konflikter mellem brugerinteresser.

GOD TUR!

Vi håber at dette hæfte har givet dig inspiration til større naturoplevelser gennem mere viden og indblik i naturens mangfoldighed.

Når man padler og ror på vandet er man garanteret oplevelser i naturen – og med et øget kendskab til mulighederne og en forståelse for nogle sammenhænge er nøglen givet til de helt store naturoplevelser.

Nyd det, del det, pas på naturen og pas på dig selv. Rigtig god tur!

Litteratur, Links og APPs

Adgang: <http://naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/regler-i-naturen/hvor-maa-jeg-faerdes/adgangsvejledning/>

Planter: Naturporten, leksikon Danmarks dyr:
www.naturporten.dk/temaer/danmarks-dyr
Strandens dyr og planter (Tommy Dybbro, Politiken)
Skovens urter (Thorstein Thomsen, skovforeningen.dk)
Danmarks dyr og planter (Mogens Andersen, Gad)

Tang: Naturporten, leksikon Danmarks dyr:
www.naturporten.dk/temaer/danmarks-dyr
Dyr og planter ved vores kyster (Dennis Lisbjerg, Bios)
Strandens dyr og planter (Tommy Dybbro, Politiken)

Sten: Naturstyrelsens publikationer: naturstyrelsen.dk/publikationer/
Strandsten: Lena Madsen, Geografforlaget
Strandens dyr og planter (Tommy Dybbro, Politiken)

Smådyr: Naturporten, leksikon Danmarks dyr:
www.naturporten.dk/temaer/danmarks-dyr
Dyr og planter ved vores kyster (Dennis Lisbjerg, Bios)
Strandens dyr og planter (Tommy Dybbro, Politiken)
Små dyr i sø og i å (Lars-Henrik Olsen, Gad),,
Danmarks dyr og planter (Mogens Andersen, Gad)

Bestemmelsesark med smådyr som kan printes og lamineres:

<http://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/insektsafari.pdf>

<http://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/vanddyr.pdf>

Fugle: Danmarks nationale artsportal:
www.fugleognatur.dk. Her kan man søge både dyr og planter, finde billeder og stille spørgsmål..
Dansk Ornitologisk Forening www.dof.dk
Naturporten, leksikon Danmarks dyr:
www.naturporten.dk/temaer/danmarks-dyr
Strandens dyr og planter (Tommy Dybbro, Politiken)
Fugle i farver (Tommy Dybro, Politiken)
Skovens fuglefolk (Betina B. Reimer, skovforeningen.dk)
Danmarks dyr og planter (Mogens Andersen, Gad)

FugleAPP til android med arter af fugle med gode billeder opdelt i grupper. Man kan også finde fuglenes sang/ lyde

<https://play.google.com/store/apps/details?id=dk.netnatur.fugleapp&hl=da>

Fugleguiden APP til iPhone

<https://itunes.apple.com/dk/app/fugleguiden/id446153874?l=da&mt=8>

Havens fugle APP til iPhone

<https://itunes.apple.com/dk/app/havens-fugle/id404552203?mt=8>

Bestemmelsesark med fugle som kan printes og lamineres:

<http://naturstyrelsen.dk/media/nst/Attachments/FuglepVestamager.pdf>

Naturbasen (APP) hvor man kan lægge egne observationer af dyr og planter op, og få svar på hvad man har fotograferet, samt se hvad der er fundet af arter for forskellige steder:

<https://itunes.apple.com/dk/app/naturbasen/id531282316?mt=8>

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.trifork.naturbasen&hl=da>

Kultur: Naturstyrelsens publikationer: naturstyrelsen.dk/publikationer/
Danmarks småøer (Poul Henrik Harritz, Politiken)
Danmarks Kyster (Valdemar Kappel, Politiken)

Vejr: Danmarks Meteorologiske Institut www.dmi.dk
Meteorologisk Institut, Norge og NRK www.yr.no

Sikkerhed: www.soesport.dk. Søsportens sikkerhedsråd udgiver en lang række informative foldere om sikkerhed til søs. Disse foldere kan ses og downloades på deres hjemmeside. Søfartstyrelsen, Sikkerhed og ansvar på sejlturen sikkersejlds.dk/
Politikens Sejlerbog (Jan Ebert)

Dyrespor: Dyrespor (Preben Bang, Gyldendal)

Skattejagt/orientering/ GPS:

www.findveji.dk, www.geocaching.com, www.traveltales.dk

Find vej i Københavns havn – Tur app med TravelTales

<https://itunes.apple.com/us/app/k-benshavn-havn/id594921145?mt=8>

<https://play.google.com/store/apps/details?id=com.eosconsult.findveji.kbhshavn>

Spiselige planter: Skovens urter (Thorstein Thomsen, skovforeningen.dk)

Stjerner: www.planetariet.dk/astronomi-rumfart/viden-om-universet/stjerner

Rav: Naturstyrelsens publikationer: naturstyrelsen.dk/publikationer/

Naturstyrelsen/ reservater

naturstyrelsen.dk/naturoplevelser/jagt/jagttider-fredninger-og-reservater/fiskeriterritoriet-og-reservater/forklaring-paa-fredning-og-vildtreservat/alfaoversigt/

Specielt om sæler:

naturstyrelsen.dk/publikationer/2008/dec/forvaltningsplan-for-spaettet-sael-og-graasael/

Folderen "naturen må gerne betrædes - men trød varsomt"

naturstyrelsen.dk/publikationer/2009/mar/naturen-maa-gerne-betraedes/

Der er udgivet rigtig mange håndbøger om fugle, planter, fisk, insekter og meget mere. De her nævnte er et meget lille udpluk.

Endelig kan varmt anbefales hæftet "Natur og museum", der udgives med 4 numre om året af Naturhistorisk Museum i Aarhus. Disse hæfter beskæftiger sig typisk ret grundigt med et emne ad gangen f.eks. sæler, måger, hvaler, tang mv., hvor af mange er yderst relevante for formidling på vandet.

Danmarks Idrætsforbund, DIF: <http://www.dif.dk/>

Dansk Forening for Roosport, DFfR: <http://www.roning.dk/>

Dansk Kano- og kajakforbund, DKF: <http://kano-kajak.org/>

*Der er kø ved kajakken
- en anderledes naturoplevelse
foto. Erik B. Jørgensen*

dansk kano & kajak forbund

STØTTET MED TIPS- OG LOTTOMIDLER TIL FRILUFTSLIVET

NORDEA
FONDEN

Vi støtter gode liv

